

Gömöri György

Egy 1959-es levél Iłakowiczównától

Kazimiera Iłakowiczównával egy fiatal poznanyi költő, Józef Ratajczak segítségével kezdtem levelezni. Pontosabban csak egy levelet kaptam tőle, meg hamarosan ezután egy könyvet, frissen megjelent *Lekkomysłne serce* (Könnyelmű szív) című kötetét. Viszont ebben az egy levélben érdekes adatokat szereztem a költőnő „magyar kötődéseiről”, s ezért amikor azt elolvastam, nagyon örültem neki. Mielőtt közzétenném a levél szövegét, néhány szót kell szólni a költőnő hosszú és mozgalmas életéről.

Iłakowiczówna 1892-ben született Wilnóban, a mai Vilniusban, középosztálybeli családban. Egy ideig varsói otthonában, magánúton nevelkedett, majd 1908–9-ben családjá Oxfordba küldte angoltanulásra. Szentpétervárott érettségizett, majd a krakkói egyetemen tanult lengyel és angol nyelvet és irodalmat. Első verseskötete 1911-ben jelent meg, és bár költészete közel állt az első világháború utáni Skamander csoporthoz, attól a költőnő vallásos ihletésű versei révén mégis különbözött. A háború alatt Iłakowiczówna az orosz hadseregben volt ápolónő, de 1918-tól néhány évig már a független lengyel külügyminisztériumban talált alkalmazást. 1926-ban a hadügyminisztériumhoz került, és itt egy ideig Piłsudski marsall titkárnője volt, akinek halála után külön versgyűjteményt szentelt emlékének. 1936-ban visszatért a külügyminisztériumba, és a második világháború alatt Romániába menekült.

Iłakowiczówna nem távozott Nyugatra, nem Bukarestben, hanem Kolozsvárt telepedett le, és ekkor kezdte a lengyel költőnőt érdekelni a magyar nyelv és a magyar költészet. Franciát tanított erdélyi családok gyermekeinek, és személyes ismeretségbe került Áprily Lajossal. Megtanult kicsit magyarul, Áprilyon kívül főleg Adyt fordított, 1942-ben megjelent egy kis könyv az Ady-gyűjteménye Budapesten. 1947-ben tért vissza Lengyelországba, ettől kezdve haláláig (1983) Poznańban élt és adott ki számos verseskötetet, igaz, csak 1954-ben engedélyezték újabb kötete kiadását. Elég sokat fordított, főleg németből. 1971-ben Paweł Hertz szerkesztésében, két kötetben megjelentek *Összegyűjtött versei*.

Más szóval ennek az 1959-ben már idős költőnőnek „színes”, változatos, nem éppen gondtalan élete volt. 1956 nyarán versben reagált a poznańi munkásfelkelésre, ezt a *Szétlőttek szívemet Poznańban* című verset sokáig nem lehetett közzétenni. De az ötvenhatos változások a költőnő számára is meghozták az elismerést: ebben az évben már megkapta Poznań város irodalmi díját, és 1976-ban Állami Díjjal is jutalmazták.

Józef Ratajczakkal úgy vettem fel a kapcsolatot, hogy a nálam négy évvel idősebb lengyel költő megszerezte oxfordi címemet, és az ottani St. Antony's College-ba írt 1958 április másodikán kelt levelében. Ebben arra hivatkozott, hogy már „sokat hallott” rólam Ryszard Daneckitől, aki szintén tagja a „Wierzbak” nevű helyi költőcsoporthoz,¹ és egy „Marysia” nevű lánytól, aki talán Maria Badowicz, a *Kontyenty* nevű londoni írőcsoporthoz

---

¹ Daneckit 1956 nyarán Budapesten ismertem meg, mint a poznańi gyerekkórus hivatalos kísérijét. Magyar részről pár napig én tolmácsoltam a kórusnak.

tagja lehetett. Utána közli, hogy elég régen ír verset, de „56 előtt az ember inkább a fiókjának írt, mint nyomtatásra”, viszont 1957-ben már megjelent saját verseskötete, a *Niepogoda* (Rossz idő). Levélét Ratajczak ezzel a mondattal zárja: „Mivel elég jól ismerem Kaziemiera Hlakowiczównát, a (többek közt) magyarból műfordítót, alkalomadtán szolgálhatok kapcsolatot teremtő segítséggel vagy javaslatcserével.”²

Tüstént válaszolhattam Ratajczaknak, mert második, 1958. júliusi levelében szabadkózik amiatt, hogy ő viszont megkésve válaszol: időközben két hónapot szanatóriumban töltött. Megkérdeztem, mi érdeklí, kiderül, hogy minden, beleértve a lengyel emigráció irodalmát és lapjait, amiket nem enged be az országba a postai cenzúra. Amit ezekből eddig látott, azt kölcsön kapta Hlakowiczównától. Az angol költők közül különösen T. S. Eliot érdekelné. Ezért szívesen küld cserébe lengyel folyóiratokat vagy könyveket.

„Vettem a lapot”, és hamarosan küldtem egy kis kötet Eliotot Józefnek, de elküldtem vele első saját verseskötetemet is, a Londonban kiadott *Virág-bizonyság*ot. Mindkettőre reagált 1959. február 2-án kelt levelében – megint csak az idősebb költőnőhöz fűződő kapcsolata kontextusában. Ratajczak kérésére Hlakowiczówna magyar tanárával (vagy tanárnőjével?) együtt lefordította neki öt versemet, köztük a *Változatok egy ismert témára* című hosszabb verssel, amit akkori verstermésemből a legjobbnak véltem. Gondolom, ezek nyersfordítás-piszkozatok voltak, mert Ratajczak még dolgozni akart rajtuk, s legjobb tudomásom szerint nem közölték őket később lengyel lapok. A költőnő, akinek Ratajczak megmutatta legutóbbi levelemet, ahhoz az ötletemhez is fűzött egy megjegyzést, hogy valamilyen magyarbarát irodalmi kört kellene létrehozni Poznańban, illetve valamit, ami megvalósítaná a rendszeres magyartanítást. Azt mondta Ratajczaknak, valóban hiányzik egy Magyar Intézet a városból, talán Csorba Tibor festőt, aki gyakran jár errefelé, rá lehetne venni, hogy támogassa az ügyet – ő maga ebben a kérdésben nem illetékes.³

De új barátom még egy érdekes hírrel szolgál: Hlakowiczówna addig beszélt a lelkére, amíg Ratajczak el nem adta neki a tőlem frissen beszerezett Eliot-kötetet, ami „nagyon tetszik” a költőnőnek. Ennek az árából, írja ugyanebben a levélben, Józef két újabb könyvet vett és adott fel nekem, „Hha” (a költőnő rövidített neve) prózáját és egy Bak nevű költő kötetét. De úgy látszik, levelezésünk komolyan fölkellette Hha érdeklődését irántam, mert 1959. június 9-i levelében Ratajczak már arra kér, írjak közvetlenül az idősebb hölgynek – magyarul és írógéppel, hogy jól olvasható legyen. Ezt meg is tettem, s erre a levelemre jött kétoldalas válasz Kaziemiera Hlakowiczównától, 1959. november másodikik keltezéssel. A levél géppel van írva, csak a megszólítást és aláírást, valamint az aláírás alatti megjegyzést írta Hha kézzel, s korábban ismeretlen adatok vannak benne a költőnő magyar kapcsolatairól.

„Poznan (sic)

Gajowa, 4. m. 8

Kedves ifjú kollégám,

2 XI 59

Nagyon köszönöm okt(óber) 15-én kelt levelét, amit tegnapi magyar olvasásom alkalmából teljes egészében lefordítottam. Hosszú évek óta minden vasárnap délután – ha Poznańban vagyok – magyarul olvasok valakivel, akinek magyar az édesanyja, és az elemi iskoláit Magyarországon végezte, ám mégis nagyon keveset tud magyarul, úgyhogy

2 Lengyel eredetije: *Odra*, 2009/2. Ugyanitt közöltem Hlakowiczówna hozzám írt levelét.

3 Ratajczak levele Gömöri Györgyhöz, 1959. február 26-i keltezéssel. Poznańban csak 1992-ben létesült magyar lektorátus, és 2001-től lett az Adam Mickiewicz Egyetemen Magyar Fiológiai Tanszék Brendel János vezetésével. Ez 2005-ben átalakult Finnugor Tanszékké, ami a mai napig működik, de a magyar szakos hallgatók nyelvünket rendszerint nem a finnugor nyelvekkel együtt tanulják.

minden nehezebb szót ki kell keresnünk a szótárból. Acélos kitartás kell (mindkét részről), hogy ilyen körülmények között megbirkózzam a magyarral. Évekig kizárólag Petőfit olvastunk, de most már Adyt, egyszerűen azért, mert a legkönnyebb verset olvasni, és csak ez a két [magyar] könyvem van meg. Ha próza lenne, nagyon untatna, hogy folyton a szótárban kell keresgélni.

Ami a magyarból való fordítást illeti, számtalan ilyen létezik. Nem beszélek Petőfiről, akitől van egy egész vastag kötet, de van egy József Attila-kötet (nagyon jó fordításokkal).⁴ Én magam fordítottam vagy egy tucat verset Adytól meg Áprilytól, meg néhány (akkor még!) fiatal erdélyi költőtől. Ezek – vagyis Ady és Áprily versei – könyvmegosztásban jelentek meg 1942–43-ban Budapesten, itt sajnos nem sikerült őket kiadni, bár a sajtóban majdnem mindegyik megjelent.⁵ Van nálunk egy csomó író, akik szívesen fordítanak magyarból, hogy csak Fangratot, Jachimowiczot és Kaltenberget⁶ említsem. Minden azon múlik, hogy Önnek valaki olyannal kellene kapcsolatot létesítenie, akinek irodalmi ízlése van, tehát érdeklik a könyvek, az írók, aki jegyzetet és [anyagot] gyűjt. Én magam nagyon nem vagyok irodalmár, a háború előtt az írás inkább a HOBBYm volt,⁷ és csak a háború után kezdtem foglalkozni rendszeresen az írással, vagyis abból megélni, amit különben nagyon nem kedvelek... De szeretnék Önnek jó tanácsot adni: mivel olyanokat szeretne találni, akik szívesen fordítanak magyarból, kérdezze meg nevüket és címeiket, pl. olyanokét, mint Csorba Tibor, Varsó, Mokotowska 26 m.64 (50 év körüli festő és irodalmár), lengyel feleséggel, valamint Tadeusz Fangrat, Varsó, Krakowskie Przedm(ieście) 59 m.3, aki Budapesten élt a háború alatt, és tud magyarul, és Londonban lakik egy kis csoport fiatal lengyel költő, akiket bár nem ismerek személyesen, de nincsenek kétségeim afelől, hogy velük létre lehet hozni a költői magyar–lengyel fordításcserét. Megvan egyikük címe, ez Bohdan Czaykowski, 14 Lillyville Road, London SW6.⁸ Elküldöm egy érettebb (egyszerűen idősebb) költő címét is: Stanisław Baliński, 47 West Cromwell Road, London, SW 5. Ez egy nagyon művelt ember. Az első, csakúgy, mint a második, és a varsóiak esetében is hivatkozhat rám, de ezenkívül el kell, hogy mondjon nekik kicsit az önéletrajzából, amit én nem ismerek teljesen.

Nagyon fiatalon én is jártam Oxfordban, de csak két »term« (trimeszter) erejéig, és hallatlanul kedves emlékeim vannak arról az időről. Örvendek, hogy Önt ilyen kellemes élmény érte az életben.

Áprily nem viselkedett velem rendesen, mert egyetlen 1948-as képeslap kivételével sohasem írt nekem, egyetlen levelemre vagy küldeményemre sem reagált, amit teljesen képtelen vagyok megérteni. Járt már nálam tanítványa, Kerényi Grácia is,⁹ aki megígérte, hogy kitalálja, miért viselkedik ilyen furcsán, de miután hazatért Magyarországra, se

---

4 Ennek a kötetnek a fordításait inkább vegyesnek nevezném, benne Tadeusz Rózewicz mellett nála sokkal kisebb tehetségű fordítók és költők szerepelnek.

5 Egy lengyel bibliográfia szerint a könyvmegosztás Ady 1942-ben jelent meg: *Literatura polska, Przewodnik encyklopedyczny*, I. A-M, PWN, Warsaw, 1984, 371.

6 Az említett fordítók közül tudomásom szerint egyedül Marian Jachimowicz készített magas színvonalú költői fordításokat.

7 Ez a szó angolos formájában szerepel a szövegben.

8 Czaykowskit és a londoni „Kontynenty” csoport más tagjait (Sito, Taborski) én már korábban megismertem, és *Nowy Merkuriusz* című lapjukban írást is közöltem.

9 Ez a látogatás vagy 1957-ben, vagy 58-ban történt, mert Kerényi Grácia mindkét évben járt Lengyelországban. Nem világos, milyen tekintetben mondta magát Áprily Lajos „tanítványának” – talán költőileg tekintette „mesterének” Áprilyt.

tőle, sem Áprilytól egyetlen szót sem hallottam. Fel van írva nekem a címe, ami Kunfi Zsigmond utca 21–23., Budapest III.

Nagyon köszönöm ajánlatát, hogy küld majd nekem valamilyen angol könyvet. Alkalmadtán élek is majd vele.

(Alatta kézírással)

Küldöm nagyon szívélyes üdvözetem,

Kazimiera Hłakowiczówna

József Ratajczaknak ma van szerzői estje a diákklubban, és aláírt egy szerződést egy újabb könyvre.”

Ez a történet nem lenne teljes, ha elhallgatnám, hogy jó pár évvel később, a hetvenes évek elején, amikor 48-as lengyel verseket kerestem, nem kerül kezembe a költőné verseinek kétkötetes, talán a Piłsudski-ciklus kivételével hozzátétőlegesen teljes kiadása. Kíváncsi voltam az Erdélyben írott versekre, hiszen 1939 és 1947 között sok minden történt ebben az országrészben. Legnagyobb meglepetésemre találtam egy 1940-ben írott verset, ami a magyar csapatok bevonulásáról szól Kolozsvárra! A vers címe *Marsz Bema*, amit röviden *Bem menetelésének* lehetne fordítani, de amit én a *Gloria victis, 1848–49* című (München, 1973) részére a *Bem serege menetel* címen fordítottam.¹⁰ Ebben Hłakowiczówna történelmi víziói keverednek a magyar csapatok akkori, elég lelkes kolozsvári fogadtatásával – az emigrációba kényszerült lengyel költőné örömmel fogadja a bécsi döntés alapján bevonuló magyarokat, mert bakancsaik csattogásáról 1849-ra, Bem tábornok csapataira asszociál. A vers alatt téves évszám áll: nem 1941, hanem 1940 kellene, hogy legyen, és elég különös, hogy az akkori lengyel cenzor nem szúrta ki ezt a verset – talán nem értette egészen, miről szól, vagy elkábította a (lengyel szempontból) „dicső múlt”, az 1848–49-es magyar szabadságharc lengyel tábornokának felidézése? A vers hangulatának érzékeltetésére csak néhány sort idéznék fordításomból, a négy versszakos vers harmadik versszakát:

*„Megadom magam, tovább nem állom:
hallom a kúrtszót, lovak dobaját hallom.
Ezer ló tombol ablakom alatt –
a lengyel s a magyar diadalt arat...
És zene szól, vagy tán nem is zene
csillogva kígyózik álmom serege...”*

Mint fentebb írtam, csak egyetlen levelet kaptam Hłakowiczównától. József Ratajczakkal viszont 1960-ban megszakadt, de tíz évvel később felújult levelezésem, és többször is találkoztunk, kétszer Poznańban és egyszer Londonban, de a nagyon idős korban elhunyt költőné munkásságáról, úgy emlékszem, nem esett többé szó közöttünk. Magát Ratajczakot, akivel 1997-ig leveleztem, két évvel később búcsúztatták Poznańban.

¹⁰ A verset átvette az *Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag* című antológia, szerk. Medvigy Endre, Püski, Budapest, 1997, 168.